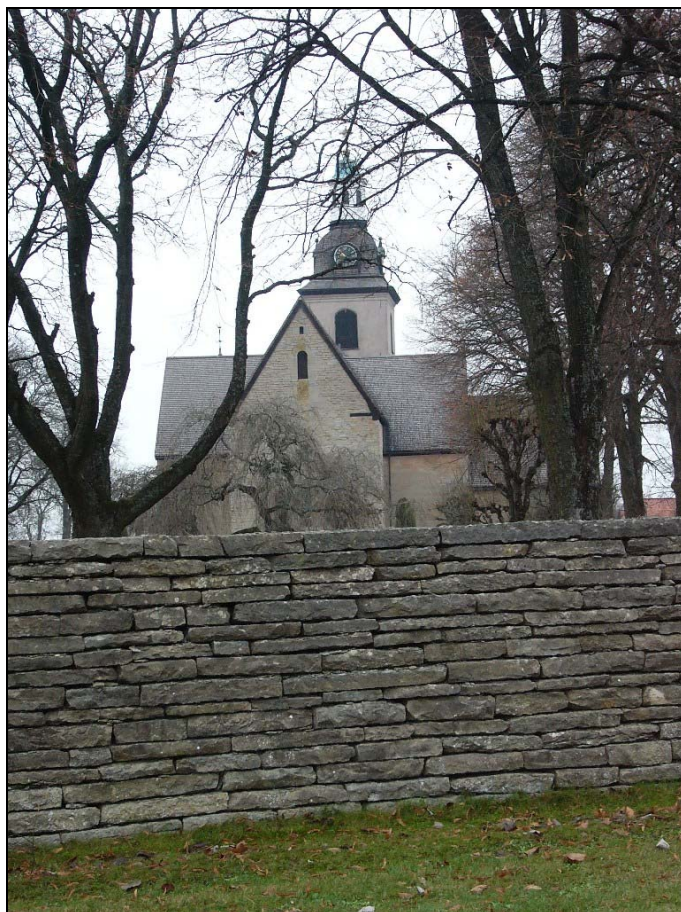

Kulturhistorisk inventering av kyrkobyggnader och kyrkomiljöer i
Linköpings stift 2005

VRETA KLOSTERKYRKA

Vreta klostets socken
Linköpings kommun
Linköpings stift
Östergötlands län

ÖSTERGÖTLANDS LÄNSMUSEUM

Raoul Wallenbergs plats • Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013-23 03 00 • Fax 013-14 05 62
info@ostergotlandslansmuseum.se • www.ostergotlandslansmuseum.se

VRETA KLOSTERKYRKA

Kulturhistorisk inventering av kyrkobyggnader och kyrkomiljöer i Linköpings stift
Delrapport november 2005

Innehåll

Inledning	3
Bakgrund.....	3
Syfte.....	3
Kulturminneslagen	3
Kulturhistorisk bedömning.....	3
Inventeringens uppläggning och rapport.....	4
VRETA KLOSTERS KYRKA	5
BESKRIVNING OCH HISTORIK	5
SOCKNEN	6
KYRKOMILJÖN	7
KYRKOÅRDEN	7
KYRKOBYGGNADEN.....	8
<i>Exteriör beskrivning</i>	12
<i>Interiör beskrivning</i>	14
KULTURHISTORISK BEDÖMNING	18
Kyrkogården.....	19
Kyrkobyggnaden	19
HÄNDELSELISTA	20
Aktuella skyddsformer.....	26
Övriga inventeringar.....	26
Källor.....	26
Kartor	26

Inledning

Bakgrund

Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapsunderlaget för våra kyrkobyggnader och kyrkomiljöer genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering. På uppdrag av Linköpings stift utför Östergötlands länsmuseum inventeringen inom stiftets del av Östergötlands län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2004. Projektet beräknas vara avslutat vid utgången av år 2006. Inventeringen berör de till Svenska kyrkan hörande kyrkobyggnader som omfattas av kulturminneslagen. Lagen gäller de kyrkobyggnader som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

De stiftsövergripande inventeringarnas syfte är:

- att lyfta fram och öka förståelsen för kyrkans kulturvärden och att främja kontakterna mellan kyrkan och kulturmiljövården
- att skapa ett underlag för församlingarnas/samfälligheternas planering och förvaltning av kyrkan/kapellet och för vård- och underhållsplaner
- att sammanställa ett enhetligt och tillgängligt kunskapsunderlag med beskrivning av och historik för den enskilda kyrko/kapellbyggnaden samt en bedömning av de kulturhistoriska värdena. Inventeringen blir samtidigt en samlad dokumentation och överblick av kyrkobyggnader/kapell och kyrkomiljöer i stiftet från 2000-talets första decennium.
- att skapa ett underlag för handläggning av kyrkoantikvariska ärenden och för bedömning av var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Kulturminneslagen

Enligt Lag om kulturminnen m.m. (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader*, *kyrkotomter* och *begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar av kyrkobyggnaden.

Kulturhistorisk bedömning

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Linköpings stift, länsstyrelserna i Jönköpings, Kalmar, och Östergötlands län samt läns museerna i Jönköpings och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Bedömningen utgår från såväl den enskilda kyrkobyggnadens värden som kyrkomiljöns i sin helhet, men också till värden i förhållande till andra kyrkobyggnader i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkobyggnaden, en beskrivning av exteriör och interiör, fotografier och en kulturhistorisk bedömning. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygds litteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkobyggnadens historia. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast en mindre del är presenterad i denna rapport. Delar av inventeringsmaterialet görs tillgängligt via Kulturmiljövårdens bebyggelseregister, vilket är ett informationssystem som förvaltas av Riksantikvarieämbetet (www.raa.se).

Fältarbetet, fotografering och rapportsammanställningen har utförts av antikvarie Anna Lindqvist vid Östergötlands läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Linköpings stift, Länsstyrelsen i Östergötlands län, Östergötlands läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

VRETA KLOSTERS KYRKA

Vreta klostrets socken, Linköpings kommun, Gullbergs härad, Östergötlands län och landskap, Linköpings stift

Vreta kloster är en medeltida socken. Den är belägen på ett markant höjdparti en mil norr om Linköping. Den nuvarande kyrkan har sannolikt föregåtts av en äldre kyrka av trä, vilket de många tidiga kristna gravmonumenten, de så kallade eskilstunakistorna som finns på platsen pekar på. I början av 1100-talet donerade Kung Inge d ä jord till ett kloster i Vreta socken. Klostret, sannolikt tillhörande benediktinerorden, är ett av de tidigaste etablerade klostren i landet. Den nuvarande kyrkan har en komplicerad medeltida byggnadshistoria. Kyrkan började sannolikt uppföras omkring år 1100 som en kungskyrka med treskeppigt långhus och brett västtorn. Ett för svenska förhållande unikt gravkor uppfördes i anslutning till södra korsarmen, det så kallade Ragnvald Knaphövdes gravkor. År 1162 lät kung Karl Sverkersson förändra klostret till ett cisterciensiskt nunnekloster. Ett nytt korsformat kor uppfördes enligt cisterciensisk utformning. Efter en omfattande brand under 1200-talets första hälft fick långhuset sitt nuvarande utseende med tre lika höga skepp och samtidigt valvslogs kyrkan. På södra sidan tillkom gravkoret 1663 för släkten Douglas. Tornhuvens utseende härstammar från en ombyggnad på 1760-talet efter ritningar av arkitekt C J Cronstedt. Sakristian är sedan 1988 inrymd i bottenvåningen på en tillbyggnad på norra sidan från 1915-17. Restaureringen 1915-17 utfördes av den blivande riksantikvarien Sigurd Curman och blev tongivande för kyrkorestaureringar i landet. Kyrkan är uppförd av kalksten med blottade murar, släkten Douglas gravkor och tornet är putsade. Det branta sadeltaket är spåntäckt. Huvudingången är via vapenhuset i väster, men en ingång finns även på långhusets södra sida. På korets östra sida finns porten, Porta mortuorum, från klostertiden. Fönsterbågarna är av ek och tillkom vid renoveringen 1915-17. Interiören har behållit sin medeltida karaktär med en nationalromantisk prägel från Curmans omfattande restaurering. På kyrkans norra sida ansluter klosterruinerna. Kyrkomiljön, som ingår i område av riksintresse, är ovanligt innehållsrik med en mycket välbevarad prästgårdsanläggning och övriga administrativa byggnader.

BESKRIVNING OCH HISTORIK

Häradskartan från 1870-talet.

Utsnitt ur ekonomiska kartans blad 085 66 Vreta kloster.

SOCKNEN

Vreta är en medeltida socken. Den norra delen av socknen tillhör det område som betecknas som norra skogsbygden med Östergötlands bergslag medan den södra delen, där Vreta klostrets kyrka är belägen, hör till Vadstenaslättnens östligaste del. Största delen av skogsbygden utbröts år 1810 för att bilda en självständig socken, Stjärnrps socken och kapellet i det på 1650-talet uppförda Stjärnorps slott blev sockenkyrka.

Socken är mycket fornlämningsrik och omedelbart väster om kyrkplatsen ligger två gravfält från äldre järnåldern, varav det ena sannolikt utgör landskapets största stensättning med en diameter på 32 meter. Vreta klostrets stenbrott omtalas redan 1306 och kalkstenen har använts till bl a kyrko- och klosterbygget. Bland socknens större gårdar kan nämnas Kungsbro, f d biskopsgård, Brunby och Odensfors. Häradets tingshus var beläget vid Sjögestad, där även en gästgivargård fanns. Inom socknen passerar den 1810-32 anlagda Göta kanal som är en betydelsefull turistled med slussar i Berg. Samhällena Berg och Ljungsbro har expanderat kraftigt och utgör förstäder till Linköping. Ljungsbro växte fram som ett mönstersamhälle runt chokladfabriken AB Cloetta.

KYRKOMILJÖN

Vreta klostrets kyrka är belägen en knapp mil nordväst om Linköping på ett markant höjdparti med vida utblickar över slättlandskapet och sjön Roxen. Kyrkan, som är omgiven av klosterruiner och socknens administrativa byggnader, ingår i område av riksintresse för kulturmiljövården.

Väster om klosterruinerna ligger den mycket välbevarade prästgårdsanläggningen med en reveterad mangårdsbyggnad i två våningar, uppförd 1791. Bostadshuset flankeras av två ålderdomliga knuttimrade och rödfärgade flyglar. Söder om kyrkogården är f d fattighus, sockenstuga och ålderdomshem belägna. De två förstnämnda utgörs av ålderdomliga faluröda timmerhus, medan ålderdomshemmet är en reveterad byggnad med sitt nuvarande utseende från en ombyggnad på 1920- eller 1930-talet. Nordöst om kyrkan ligger flera generationers skolbyggnader, varav flera fortfarande är i bruk.

Församlingen inköpte 1954 den gamla gästgivargården Bergs Norrgård. Den om- och tillbyggdes till församlingshem efter ritningar utförda av arkitekt Erik Lundberg och tillbyggdes 1972 av byggnadsingenjör Rolf Planander i Linköping.

KYRKOGÅRDEN

Kyrkogården har en oregelbunden form med vissa medeltida murrester. Huvudingångarna finns i söder och väster med kvadratiska grindstolpar av kalksten. Grindarna är av svartmålat smitt järn. På kyrkogårdens södra del ligger en bod av gråsten med sadeltak täckt av enkupigt tegel. Byggnaden är senmedeltida och ombyggdes till bisättningskapell 1929 av arkitekt Erik Lundberg. Det renoverades 1973 av ingenjör Planander i Linköping.

De delar av området kring kyrkan och det gamla klosterområdet som inte är begravningsplats betraktas som kyrkotomt. Beskrivningen och historiken kompletteras efter avslutad kyrkogårdsinventering.

KYRKOBYGGNADEN

Vid Vreta klostrets kyrka har påträffats rikliga fynd av tidigkristna gravmonument med runinskrift, så kallade eskilstunakistor. De påträffade gravmonumenten talar för att kyrkogården har gamla anor och ursprungligen fungerat tillsammans med en träkyrka, kanske redan under 1000-talet. Vreta var vid den tiden en kungsgård tillhörig den Stenkilska ätten. I början av 1100-talet ersattes träkyrkan av en stenkyrka, vars murar fortfarande finns kvar i den nuvarande kyrkobyggnaden. Den uppfördes som en treskeppig basilika, med absidförsedda korsarmar och troligen absidförsett kor. Kyrkan hade sannolikt ingång i västfasaden, en

sydportal samt koringång. Planlösningen överensstämmer med den tidiga stenkyrkan i Linköping. Redan under 1100-talets första hälft tillbyggdes ett kraftigt västtorn, flankerat av lägre partier. Tornets övre våning hade troligen en kammare eller läktare, s k emporium, varifrån byggherren i detta fall kungen och hans familj, kunde följa mässan. Vid södra korsarmen tillbyggdes ett romanskt kapell med kupolvalv. Det så kallade Ragvald Knaphövdes gravkor är utåt kvadratisk men inåt som en rotunda med fyra nischurtag. Gravkorsbyggnaden intar en särställning i den tidiga, svenska kyrkobyggnadskonsten. Utformningen påminner om rundkyrkan i Vårdsberg. Det anses vara gravkapell för den Stenkilska ätten. Den äldsta graven kan tillhöra kung Inge, mördad i början av 1120-talet. Under golvet fann man vid undersökningar i samband med restaureringen 1915-17 fem murade medeltida gravar innehållande åtskilliga skelett. Den äldsta graven anses kunna ha tillkommit före uppförandet av gravkoret. I söder finns en liten rektangulär muröppning, som konsthistorikern Gunnar Redelius tolkat som ett hagioskop, d v s en tittglugg för ex sjuka eller smittbärare som inte fick vistas i kyrkan.

År 1162 lät kung Karl Sverkersson förändra klostret till ett cisterciensiskt nunnekloster. Under 1100-talets slut eller i början av 1200-talet revs det befintliga koret och kyrkan förlängdes med ett nytt korsformat kor av cisterciensisk modell för nunnorna. Det gamla långhuset fortsatte att brukas som sockenkyrka. Klostret och kyrkan eldhärjades under 1200-talets förra hälft, varefter långhuset fick sitt nuvarande utseende med tre lika höga skepp. Samtidigt valvslogs hela kyrkan. Valven som är svagt spetsade visar på gotiska stilimpulser. Ett nytt gravkor, det s k Magnus Nilssons gravkor, byggdes troligen omkring 1289 på södra sidan. En ingång fanns ursprungligen på södra korarmens västra sida. Vid grävningar i kyrkans golv i samband med den omfattande restaureringen påträffades ett stort antal fragment av målade fönster, vilka daterades till 1200-talet andra hälft.

På 1500-talet var Johan III mycket intresserad av att framhäva det svenska rikets historia och även Vreta kloster och dess kungagravar. Han lät hugga minneshällar över de kungar som enligt tradition låg begravda i kyrkan. Gravmonumenten iordningställdes av Johan III så att de

framstod som centralmonument i ett genomkomponerat monumentrum. Detsamma gällde vid den av Magnus Gabriel de la Gardie på 1670-talet bekostade renoveringen av Varnhems klosterkyrka. Dessa avbildades även av Erik Dahlberg i verket *Suecia antiqua et hodierna* vid 1600-talets slut.

Douglas gravkor 1903.

År 1663 uppfördes gravkoret för fältmarskalken Robert Douglas på Stjärnorps slott. Kistorna flyttades upp från gravvalvet under 1700-talet och fick en för tiden dekorativ placering på en trappställning i ett monumentrum avskilt från kyrkorummet genom ett skrank i järnsmide. Arkitekt Sigurd Curman konstaterade vid restaureringen 1915-17 att de utvändiga kalkstensytorna bar spår av oljemålning, rödaktiga på sockeln och gråblå på andra ställen.

Efter reformationen förföll klosterbyggnaderna och stenen användes bl a till domkyrkotornet i Linköping, som uppfördes 1746-47. Klosterkyrkan som även var sockenkyrka fortsatte dock att användas, men underhölls inte förrän den driftige kyrkoherden Tiburtz Tiburtius tillträdde och bl a började bygga ett nytt torn på det medeltida tornets grundmurar efter ritningar av överintendenten Carl Johan Cronstedt. I det ovan nämnda verket *Suecia antiqua et hodierna* reser sig vid södra sidan ett smalt torn. Sigurd Curman tolkar detta som ett klocktorn från senmedeltiden och rester av tornet, konstaterade han vid restaureringen 1915-17, kvarstod över tornsidorummets valv.

På 1840-talet fick byggmästare Abraham Nyström från Kristbergs socken i uppdrag att bl a restaurera konungagravarna. Abraham Nyström (1789-1849) var tillsammans med sina söner August (1814-1886) och Johan Robert (1817-1890) storbyggmästarna i Östergötland under 1800-talet. Mellan åren 1836 och 1851 stod de för sju nybyggen av kyrkor och stort antal kyrkoombyggnader samt talrika uppdrag för profan bebyggelse. Vreta klostrets kyrka fick även en för tiden typiskt spritputsad fasad och det nuvarande vapenhuset uppfördes i väster.

År 1900 fick arkitekt Gustaf Pettersson i uppdrag att utarbeta ett förslag till restaurering av kyrkan. Förslaget blev starkt kritiserat av Kungl Vitterhets- Historie- och Antikvitetsakademien. Vid den här tiden pågick en mycket livlig debatt om vården av landets historiska minnesmärken. Överintendentsämbetet gav efter många års diskussioner första intendenten professor Isak Gustaf Clason tillsammans med arkeologen doktor Emil Ekhoff i uppdrag att utarbeta ett program för undersökningarna av kyrkan och klostret. I G Clason, som hade varit lärare vid Teknisk Högskolans arkitekturavdelning gav sin förre elev Sigurd Curman i uppdrag att på orten förbereda och utföra undersökningsarbetena. Sigurd Curman (1879-1966) var arkitekt, konsthistoriker och museiman, professor och riksantikvarie och var

den i Sverige som lade grunden till den moderna restaureringsetiken. Curman konstaterade att nya uppmättningsritningar måste utföras. De mycket noggranna uppmättningsritningarna kompletterades med ca 100 fotografier. Undersökningsarbetet innebar även nedknackning av putsen ut- och invändigt samt grävningar inne och utanför kyrkan. Curmans förslag innebar att mycket av det historiska kyrkorummet skulle lyftas fram. Men det räckte inte att kyrkan var gammal, den skulle också se gammal ut. Kyrkan skulle föras tillbaka till originalskick, så långt källmaterialet medgav en rekonstruktion. Hans önskemål var även att tornet skulle återställas i sitt tidigare utförande.

Vreta klosterkyrka 1900.

Restaureringsarbetet påbörjades 1915 och en byggnadshytta installerades på platsen. Som dagkontrollant anställdes den unge arkitekten Erik Fant. Erik Fant (1889-1954) kom senare att utföra ett stort antal restaureringsuppdrag för såväl kyrkor som profan bebyggelse i Östergötland, som t ex Linköpings slott och nya slottet på Bjärka Säby. Restaureringen kan betecknas som genombrottet för ett nytt sätt att gestalta en historisk miljö, ett förverkligande av de idéer om restaurering, arkitektur och historia som sedan länge sökt sitt uttryck. Restaureringen blev mycket omfattande. Invändigt revs flera läktare, orgelläktaren byggdes om och en ny trappa byggdes till tornet. Murarna mot norra och södra korsarmarna revs och predikstolen flyttades. En helt ny utbyggnad i två våningar uppfördes för sakristia och museum, golvet i långhuset bröts upp och ersattes delvis av ny kalksten och gammal puts knackades ner från väggar och valv. Utvändigt knackades också fasaderna rena från puts, delar av de gamla takstolarna revs och ersattes med kopior och samtliga fönster fick nya bågar med blyspröjs och antikglas. Nya dekorationsmålningar utfördes i nationalromantisk stil av Filip Månssons ateljé i Stockholm. Månsson var dekorationsmålaren på modet vid den här tiden.

Interiören före Curmans restaurering.

Nästa större förändring utfördes 1988 då kyrkorummet om disponerades för att anpassas till ett modernt gudstjänstliv. Arbetet leddes av arkitekterna Magnus Ahrén och Kerstin Jacobsson i Linköping. Deras målsättning med restaureringen var ”att trots vissa om dispositioner inte rubba interiörens harmoni och känsla av historisk autenticitet, inte heller den Curmanska helhetsgestaltningen.” I samband med den omfattande renoveringen önskade man flytta korbänkarna från 1917, men Riksantikvarieämbetet ansåg då att de skulle stå kvar. Det blev en kompromiss där de innersta raderna bevarades, men vid nästa förändring som utfördes 2004 flyttades de och det innebar en upplösning av Curmans gestaltning av koret.

Exteriör beskrivning

Kyrkan är murad av kalksten och har en komplicerad planform med treskeppigt långhus med korsarmar med ett stort korsformat och rakslutet kor samt torn i väster. Tornet är något bredare än långhuset. På tornets västra sida är sedan 1840-talet ett vapenhus tillbyggt mellan tornets strävpelare.

På kyrkans södra sida finns de tre gravkoren Ragvald Knaphövdes, Magnus Nilssons och släkten Douglas. Sakristian är belägen norr om korets norra korarm. De äldsta murarna är uppförda av grovhuggen kalksten, medan korbygget är uppfört av finhuggen kalksten. Kalkstenen är bruten i kyrkans närhet. De olika byggnadsetapperna är synliga på långhusets norra mur; den äldsta kyrkans mur, som påbyggdes först i samband med korbygget och därefter på 1700-talet då taket höjdes över den västra delen. På norra sidan finns spår efter klosterbyggnaderna, som har anslutit mot kyrkan. Tornet har rundbågiga blinderingar i söder, norr och väster samt två strävpelare i väster. Tornet och släkten Douglas gravkor har en tunn puts och vapenhuset i väster har en vit slätputsad rusticering. Den äldsta delen av kyrkan saknar sockel, medan korbygget har en skråkantad kalkstenssockel. Kyrkan täcks av sadeltak medan tornhuvuven och släkten Douglas gravkor har karnisformade huvar. Samtliga takfall är spåntäckta med undantag av vapenhusets sadeltak som är klätt med kopparplåt. Hängrännor och stuprör är av kopparplåt. Fönsteröppningarna är rundbågiga med järnförstärkta ekbågar med antikglas i blyspröjs, vilka tillkom 1915-17. Fönstret på korets södra sida är spetsbågigt med masverk av kalksten och lär ha tillkommit efter branden 1432. Trefönstergruppen på korets östra mur är en rekonstruktion från 1915-17. Solbänkarna är av kalksten, några med bleck av blyplåt. Huvudingången är via vapenhuset i väster, som utgörs av en kopparklädd dubbeldörr med blyinfattat överljusfönster. Över porten finns en minnestavla av kalksten. Inskriptionen är svårläst, årtalet 1764 går dock att uttyda. Tornet har rundbågiga tornluckor samt urtavlor i samtliga väderstreck. Ingångar finns även på långhusets södra sida, korets nordöstra sida samt vid klostrets korsgång. Samtliga dörrar tillkom 1915-17 och är av ek med nationalromantiskt smidesbeslag. Nygjorda kalkstensomfattningar och kolonner är märkta RN eller RK. Sakristian är nyuppförd 1915-17 på de medeltida murarna.

Släkten Douglas gravkor är tillbyggt 1663 på långhusets södra sida. Det är sexkantigt med markerade hörnkedjor av kalksten. På södra sidan finns en inmurad kalkstensplatta med året ANNO 1663. Ragvald Knaphövdes gravkor är beläget vid södra korsarmen med kvadratisk grundform och sadeltak med absid i öster. Magnus Nilssons gravkor är uppfört mellan de södra korsarmarna och dess södra mur har en skråkantad kalkstenssockel. I hörnet mellan södra korsarmen och korets södra mur finns det Koskull – d'Albedyhlska gravkoret, vilket utgörs av en uppbyggd torvtäckt kvadrat med kalkstensmurar.

Interiör beskrivning

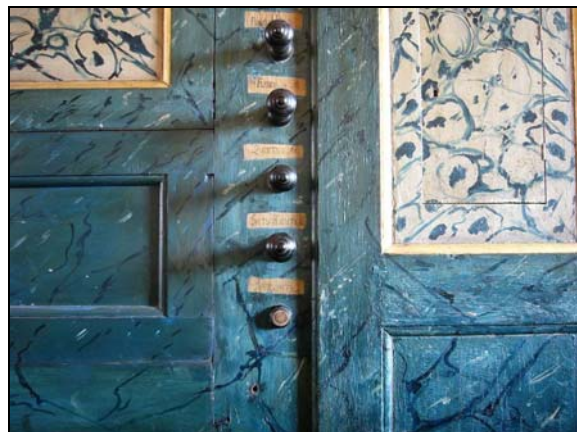

Långhuset utgörs av en treskeppig korskyrka med tre travéer i vart och ett av långhusets treskepp. Golvet är lagt med kalkstenplattor av olika ålder och utförande, flertalet sannolikt tillkomna vid renoveringen 1915-17, samt ett stort antal gravhällar. Väggarna har en gultonad

puts. Taket är välvt med kryssvalv med kalkstensribbor i mittskeppet och med enklare utformade valv i sidoskeppen. Pelare, gördelbågar och omfattningar är av huggen kalksten. I söder finns en ekport som härrör från renoveringen 1915-1917. Sannolikt har kalkstensomfattningen samtidigt kompletterats. Innanfönstren tillkom 1915-1917 och är av ek. I den södra korsarmen finns i öster en rundbågig kalkstensportal till Magnus Nilssons gravkor. I söder finns en mindre stickbågig öppning till Ragvald Knaphövdes gravkor. I korsarmen finns sedan 1988 gråmålade förvaringsskåp. I den norra korsarmen finns i öster en ekdörr från 1915-17 i en förminskad rundbågig öppning till den norra förhallen. I norr och väster finns nischer och spår efter bl a igenmurade öppningar från klosterbyggnaderna. Bänkinredningen är sluten i tre kvarter och omfattar även tornets bottenvåning samt korsarmarna. Bänkarna är sannolikt nytillverkade 1915-17 med återanvändning av äldre luckor. Luckorna är marmoreringsmålade i grågrönt och insidorna är brunmålade. På första bänken på södra sidan finns följande text på bänkluckans insida; FILIP MÅNSSONS ATELJÉ – A. KULLE ÅR 1917. Predikstolen är placerad vid pelaren till norra korsarmen med uppgång från norr. Den härstammar från 1600-talets mitt och är tillverkad av ek med figurer i björk. Flera delar kompletterades 1915-17 och är märkta E. Reimann eller E R eller endast med ett R.

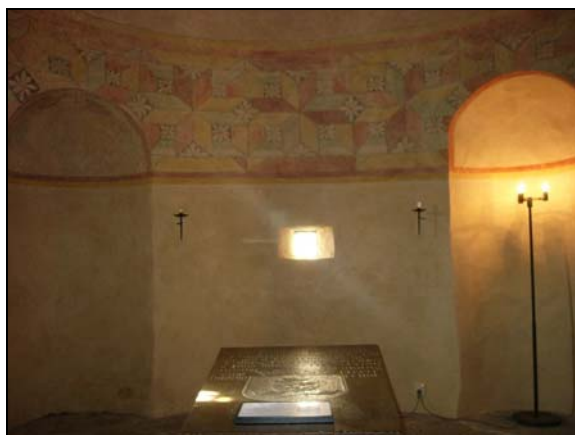
Dopfunten, en s k paradisfunt, är placerad i norra korsarmen. Cuppan är tillverkad av gotländsk kalksten och foten av Vretakalksten och är daterad till 1200-talets andra hälft.

Orgelläktaren är belägen i tornets första våning med utskjutande barriär. Barriären är marmoreringsmålad i gult och grönt med följande text; ORGELVERKET och dess LÄKTARE äro Zirade och pryddes med GREFLIGA DOUGLASISKA Grafscassans Bekostnad ANNO 1763 uti JULI MÅNAD. Bjälken som läktaren vilar på tillkom 1915 med följande text; VAREN ORDETS GÖRARE OCH ICKE ALLENAST DESS HÖRARE. Läktaren nås via tornets första våning, som är avskild mot väster av en mellanvägg tillkommen 1988. Samtidigt utökades orgelläktaren ca 60 cm åt öster och orgeln flyttades fram. Orgelfasaden är ursprungligen byggd 1745-1747 av orgelbyggaren Jonas Wistenius i Linköping. Fasaden är marmorerad i grönt, vilket sannolikt är originalfärgskiktet. Verket från 1917 togs bort 1988 och ersattes av en kororgel.

Grevliga ätten Douglas' gravkor är beläget på långhusets södra sida och avskilt med ett dekorativt utformat smidesgaller, som är tillverkat 1774, med ett där innanför monterat glasparti, som tillkom 1988. Planformen är sexsidig och golvet är belagt med kalkstensplattor. Väggar och tak är dekorationsmålade med arkitekturelement. I gravkoret finns ett flertal kistor samt askurnor, varav en är utförd av skulptören Carl Milles 1919.

Ragvald Knaphövdes gravkor är beläget söder om södra korsarmen med ingång från korsarmens södra mur. Dörröppningen är försedd med enkel dörr, sannolikt från 1800-talets renovering. Golvet täcks av orgelbundet formad kalkstensplattor. I mitten finns ett gravmonument av kalksten över Ragvald Knaphövde utfört 1580 av stenhuggaren Hans Edler. Rummet är kupolformat med gultonade putsade väggar och tak. I väggarna finns regelbundet placerade höga rundbågiga nischer. Runt väggarnas övre del finns kalkmålningar i form av en geometrisk ornamentsbård och i kupolen spår efter figurmålningar med glorio. De dateras till 1100-tal. Målningarna rekonstruerades 1915-17 och kompletterades 1988. I kupolen finns endast fragment av kalkmålningar bevarade. I öster finns en absid med murat altare med kalkstensskiva och en där över belägen rundbågig fönsteröppning. Även i söder och i väster finns små fönsteröppningar.

Magnus Nilssons gravkor är beläget på korets södra sida mellan de södra korsarmarna. Den norra och östra väggen utgörs av äldre ytterväggar vilket är tydligt genom en skråkantad sockel. Golvet är belagt med äldre kalkstenshällar. I mitten finns ett gravmonument av kalksten över Magnus Nilsson utfört 1580 av stenhuggaren Hans Edler. Väggarna är putsade i en gul ton och taket består av ett mycket lågt kryssvalv. På den norra och östra väggen finns fragment av kalkmålningar. På södra sidan finns en liten rundbågig fönsteröppning samt en rundbågig nisch. I väster finns en rundbågig dörröppning till långhusets södra korsarm. Dörrbladet är av samma typ som till den östra dörröppningen.

Koret ligger något högre än långhuset. Den tidigare trappan mellan kor och långhus har handikappsanpassats och är ersatt av ett sluttande golvparti. Golvet är belagt med kalkstenshällar och plattor av olika ålder och utförande samt gravhällar, varav några är medeltida. Mellan långhuset och koret finns ett öppningsbart korskränk av ek, tillkommet 1915-17. Väggarna är putade i samma gula ton som långhuset. I södra, norra och västra murarna finns rundbågiga nischer och spår efter äldre öppningar. Taket är välvt med kryssvalv utan markerade ribbor i två travéer. Pelare och gördelbågar är av kalksten. På korets norra sida finns en rundbågig öppning mot norra förhallen med en ekdörr, som sannolikt härstammar från 1988. Nummertavlorna är rektangulära med färgglada gustavianska ramar, som kröns av en urna. På södra sidan finns sedan 1998 en kororgel med fasad i ek, ritad av arkitekt Ulf Oldaeus, Stockholm och i koret finns för övrigt lösa stolar, ritade av möbelformgivaren Åke Axelsson 2004.

Högaltaret är beläget på en golvnivå två steg högre än korgolvet. Golvet är belagt med kalkstensplattor och gravhällar, varav några är medeltida. I söder och norr finns rundbågiga nischer med kalkstensomfattningar, varav en av de södra har uttömningshål. I södra muren finns även en spetsbågig fönsteröppning i kalksten. Den östra väggen domineras av en

trefönstergrupp med ett däröver sittande runt fönster. Samtliga har kalkstensomfattningar och rekonstruerades 1915-17. Altaret är murat av kalksten med en kalkstensskiva. Den nuvarande fristående placeringen härrör från renoveringen 1988-1989. I sydöstra hörnet står ett gravmonument av kalksten över Kung Inge d y, utfört 1580 av stenhuggaren Hans Edler. På norra väggen finns ett uppmålat vapen med initialerna IR och GR, utläst Johan Rex och Gunilla Rex d v s Johan III och Gunilla Bielke samt texten ÅNYO UPPMÅLAT ÅR 1917 AF AXEL A KULLE JR. Målningen finns ovanför Anna Eriksdotter Bielkes gravmonument, som härstammar från 1580-talet.

Södra korarmen är förbunden med koret med två rundbågiga öppningar med kalkstensomfattningar, som sannolikt kompletterats med nya stenar vid renoveringen 1915-17. Golvet är belagt med äldre kalkstenschällar. Väggarna är putsade i en gul ton. Taket täcks av två kryssvalv utan skiljande gördelbåge. I öster finns en rundbågig nisch som inramar en rund fönsteröppning med kalkstensomfattning med stenar märkta R N. I öster finns även ett altare samt en piscina av kalksten. Altarbordets plats upptas av järnringsförsedda hållar som döljer nedgången till det Koskull-d´Albedyhlska gravvalvet. På södra väggen finns tre mindre rundbågiga öppningar med innanfönster av ek. I korarmen står ett gravmonument i kalksten över Sune Syk utfört 1580 av stenhuggaren Hans Edler, medeltida korstolar från klostertiden samt sedan 2004 de Curmanska korbänkarna. På den västra muren finns en rundbågig öppning med kalkstensomfattning till Magnus Nilssons gravkor. Dörrbladet är av samma typ som till Ragvald Knaphövdes gravkor.

Norra korarmen är förbunden med koret med två rundbågiga öppningar med kalkstensomfattningar, som sannolikt kompletterats med nya stenar vid renoveringen 1915-17. Golvet är belagt med äldre kalkstenschällar och väggarna är putsade i en gul ton. Taket täcks av två kryssvalv utan skiljande gördelbåge. I öster finns två rundbågiga nischer, varav den norra innehåller en piscina. I nordöstra hörnet leder ”Porta mortuorum”, dödens port till kyrkogården. Dörröppningen har en rundbågig kalkstensomfattning och dörrbladet är av ek och tillkom vid renoveringen 1915-17. På norra sidan leder en rundbågig öppning med en dörr med nitade järnplåtar till sakristian. Korarmens västra del ligger ett trappsteg högre på ett underliggande gravvalv. Här finns en gravhäll och hertig Magnus kyrkbänk från 1500-talet. Hertig Magnus var son till Gustav Vasa och bodde tidvis på Kungsbro gård, belägen i socknen. I väster leder en rundbågig öppning med ett dörrblad av ek till norra förhallen. Trappan till museet mynnar i det nordvästra hörnet.

Norra förhallen, som tidigare var en del av klostrets korsgång, är belägen på norra sidan mellan de båda korsarmarna. Det iordningställdes 1988 till väntrum. Golvet är sedan 1988 belagt med kalkstensplattor av samma typ som i sakristian. Taket täcks av kryssvalv som bärs upp av knippepelare. Några nygjordes 1915-17 och är märkta R K. På norra sidan finns den ursprungliga rundbågiga öppningen till korsgången bevarad. Den är sedan 1988 inklädd med en ljusgrön slät panel, som fungerar som en isoleringsvägg. Mot koret i söder insattes vid samma tillfälle en ny dörr av ek. Dörröppningen upptogs sannolikt 1801-02 som passage mellan sakristian och predikstolen som då flyttats till triumfbågens norra mur.

Museet ligger i en vid renoveringen 1915-17 nyuppförd tillbyggnad på äldre grundmurar. Det nås via en trappa från norra korarmens nordvästra sida. Kalkstensportalen var tidigare igenmurad och har lett till det forna dormitoriet. En medeltida dörr av nitade järnplåtar är sekundärt placerad. Det yttre rummet planerades redan vid renoveringen 1915-17 att användas som museum. Golvet är belagt med kalkstensplattor. Väggarna är putsade och målade i en ljus ton. Taket täcks av ett trätunnvalv som är dekorationsmålat och signerat *Filip Månssons*

Ateljé A. Kulle 1917. I norr finns ett rundbågigt fönster. Den östra väggen täcks av inbyggda utställningsmontrar, ritade av Kerstin Jacobsson Arkitektateljé 1995. Det inre rummet var ursprungligen planerat som sakristia, men används nu som utställningslokal. Golvet består av furuplank lagt i ett diagonalmönster med kalkstensram. Väggarna är putsade och målade i en ljus ton. Taket består av ett plant trätak med en tunn lasyr. Västra väggen är inklädd med en skåpsinredning av ek med nationalromantiskt smide. I norr finns ett rundbågigt fönster.

Sakristian är belägen vid korets norra sida i den tillbyggnad som nyuppfördes 1915-17 på äldre grundmurar. Utrymmena som tidigare varit förråd inreddes till sakristia vid renoveringen 1988. Golvnivån är belägen tre steg lägre än korgolvet. Det består av kalkstensplattor. Väggarnas nedre delar består av de frilagda medeltida kalkstensmurarna och däröver gulvit puts. Det plana innertaket är vitmålat. Den västra väggen är inklädd med ljusgrönmalad skåpsinredning. Mot väster finns ett utrymme som utnyttjas som el-central.

Vapenhuset är beläget på tornets västra sida och är tillbyggt 1842-46. Från ingången leder några trappsteg ned till golvet, som belagt med kalkstensplattor. Väggarna och det plana taket är putsade i en gulvit nyans. Dörröppningen på tornets västmur är avtrappad och dörrarna härrör från 1915-17 års renovering. De är av ek med blyspröjsat överljusfönster. Över dörren är ett sigill målat på putsen. På södra och norra sidan står kalkstensbänkar.

Tornets bottenvåning är inkorporerat i kyrkorummet genom en hög och vid rundbågig öppning där läktaren bl a bildar tak. Bänkkvarteren fortsätter in i tornets bottenvåning. Golvet är lagt med kalkstenshällar av olika utförande och ålder samt gravhällar. Undertaket är plant och dekorativt målat och signerat *Filip Månsson 1917 A. Kulle / Rekonstruerat 1989.* I söder och norr leder rundbågiga öppningar till tornkammare eller sidorum. Det norra är sedan 1988 inrett till kapprum och handikapp - WC. Det södra används även som kapprum och där löper en öppen stentrappa från renoveringen 1915-17 till tornets övre våningar samt orgelläktaren.

Tornets två nedersta våningar är bevarade från det ursprungliga medeltida tornet, de övre delarna tillkom på 1760-talet. Tornets första våning består liksom bottenvåningen av en tornkammare med två sidokammare. Trappan mynnar i det södra utrymmet med en öppen läktare mot kyrkorummet. Tornkammaren inreddes vid renoveringen 1988 för kören. Golvet består av ek. Väggarna är putsade och målade i en gulvit ton. Taket täcks av ett kryssvalv. I öster mot läktaren finns en mellanvägg av slät panel som är målad i ljusgrönt. Även det norra sidorummet inreddes samtidigt och har i stort sett samma ytskikt. Det täcks dock av ett putsat tunnvalv.

De övre våningarna är oinredda med spår efter olika till- och ombyggnadsfaser. Kyrkan har två klockor, storklockan omgöts 1764 av Elias Fries Thoresson i Jönköping och lillklockan omgöts 1826 av klockgjutaren Lars Öhman i Norrköping.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING

Kyrkan, klosterlämningarna och kyrkogården utgör tillsammans med den mycket välbevarade prästgårdsanläggningen och övriga administrativa byggnader en mycket innehållsrik kulturmiljö som fortfarande vittnar om kyrkplatsens historiska dimension och dess betydelse som socknens centrum. Den monumentala kyrkan med sin tydliga och höga placering utgör även ett riktmärke i landskapet. Kyrkomiljön ingår i område av riksintresse för kulturmiljövården.

Kyrkogården

Delar av kyrkogårdsmuren och boden på kyrkogårdens södra sida är medeltida och utgör en viktig kunskapskälla om medeltida byggnadsteknik.

Den kulturhistoriska bedömningen kompletteras efter avslutad kyrkogårdsinventering.

Kyrkobyggnaden

Vreta klostrets kyrka tillhör de kyrkor i Östergötland, som uppfördes på initiativ av stormanna- eller kungasläkterna i området. Kyrkan är ett av landets främsta monument från medeltiden. Den komplicerade byggnadshistorien speglar inte bara bygdens rikedom och sociala historia utan även det framväxande Sveriges politiska historia under den tidiga medeltiden. Kyrkobyggnaden bär på många olika tidsskikt. Den kan eventuellt vara den äldsta bevarade kyrkobyggnaden i Östergötland, vilket innebär att den torde ha uppförts vid sekelskiftet 1100. Ragvald Knaphövdes gravkor, som tillbyggdes under 1100-talet, intar en särställning i den tidiga, svenska kyrkobyggnadskonsten. Det korsformade koret tillkom omkring sekelskiftet 1200 och är ett välbevarat cisterciensiskt byggnadsverk. Släkten Douglas gravkor är ett ypperligt exempel på stormaktstidens maktmanifestationer. Arkitekt C J Cronstedts tornhuv i rokokostil med sina urtavlor har fått flera efterföljare bland länets kyrkor. Sigurd Curmans epokgörande restaurering 1915-17 har såväl i helheten som i detaljerna gett kyrkan en sammanhållen och starkt personlig prägel, som även genomsyras av den nationalromantik som var tongivande vid tiden runt sekelskiftet 1900. Curman var dessutom en av de tongivande antikvarierna och som riksantikvarie fick han stort inflytande på kulturmiljövården. Även hans medhjälpare vid restaureringen, arkitekterna Erik Fant och Erik Lundberg hör till de mer betydelsefulla restaureringsarkitekterna under 1900-talets första hälft och med stor verksamhet även i Östergötland.

Kyrkans inredning är tillkommen under en lång period; kalkstensaltare, korstolar från klostertiden och dopfont från medeltiden, Hertig Magnus bänk från 1500-talet, predikstol från 1600-talet, orgelfasad från 1700-talet, slutna bänkinredning från 1800-talet, korbänkar från 1900-talet. Det arkitekturbundna måleriet med de ovanliga romanska kalkmålningarna i Knaphövdes gravkor och de nationalromantiska målningarna utförda av Filip Månssons ateljé har stora konsthistoriska värden. Likaså utgör de talrika gravhällarna, gravmonumenten och begravningsvapnen en ovärderlig källa till kunskap om äldre tiders religiösa bildvärld och begravningsstraditioner. De av Johan III uppförda gravmonumenten över fornstora kungar visar på tidens nationella tendenser och Vreta kloster som en stark nationell symbol.

Sammanfattning

- Vreta klostrets kyrka intar såväl historiskt som arkitektoniskt och antikvariskt en särställning bland landets medeltida kyrkor med bl a Ragvald Knaphövdes gravkor. Vreta klostrets kyrka är en av landets märkligaste medeltidskyrkor, som genom sin tillbyggnad av bl a släkten Douglas gravkor och västtornet, genom tillskott av inventarier från 1600- och 1700-tal och genom en omsorgsfull och konsekvent restaurering på 1910-talet fått sin nuvarande karaktär. Kyrkobyggnaden som helhet utgör ett nationellt kulturarv. Att bevara kyrkobyggnaden i sin nuvarande skepnad med den information den bär på är en viktig uppgift i arbetet med att förvalta de kulturhistoriska värdena. I stort sett alla delar av kyrkorummets inredning är omistliga komponenter i kyrkans nuvarande helhetsgestaltning.
- Restaureringen av Vreta klosterkyrka 1915-17 under den blivande riksantikvariern Sigurd Curmans ledning är den första modernt antikvariska restaureringen i Sverige

och har stora arkitektur- och restaureringshistoriska värden och har blivit förebild för restaureringar under 1900-talet.

- Vreta klostrets kyrka, klosterlämningarna och kyrkogården utgör tillsammans med de omkringliggande administrativa och kyrkliga byggnaderna en helt unik miljö med mycket stora kulturhistoriska värden som vittnar om kyrkplatsen som socknens centrum. Den monumentala kyrkan med sin tydliga och höga placering utgör även ett riktmärke i landskapet.
- Kyrkans uppförande har satts i samband med flera av de medeltida kungasläkterna, vilket ger kyrkan och kyrkomiljön ytterligare en historisk dimension. Enligt traditionen är flera svenska kungar begravda i kyrkan.

HÄNDELSELISTA

Förteckningen gör inga anspråk på att vara komplett. Den bygger enbart på nedan redovisade källor och kan i framtiden komma att revideras.

- 1000-1099 Nybyggnad – Kyrka av trä. (BR)
- 1100-1149 Nybyggnad – Kyrka av sten med treskeppigt långhus och absidförsedda korsarmar, smalare absidkor. (BR)
- 1100-1199 Nybyggnad – västtorn, ombyggt på 1760-talet, de två nedre våningarna är bevarade. (BR)
- 1100-1199 Nybyggnad – gravkor mitt för den södra korsarmen, det sk ”Ragvald Knaphövdes gravkor”, sannolikt Stenkilska ättens gravkor. (BR)
- 1100-1199 Nybyggnad – nunnekloster. (BR)
- 1100-1250 Arkitekturbunden utsmyckning – kalkmåleri, en dekorationsbård finns bevarad i ”Ragvalds Knaphövdes gravkor”. (BR)
- 1150-1549 Specifika inventarier – korstolar. (BR)
- 1162 Nyinrättning av cistercienserkloster, kung Karl Sverkersson. (BR)
- 1162-1248 Ändring – ombyggnad, nytt korsformat kor, avsett för nunnorna. (Ölk, TG)
- 1200-1249 Specifika inventarier – triumfkrucifix. (GT)
- 1200-1249 Brand – (BR)
- 1200-1249 Ändring – valvslagning – kor och korsarmar försågs med kryssvalv efter branden. (BR)
- 1250-1299 Specifika inventarier – dopfunt med cuppa av gotländsk kalksten och fot av Vretakalksten. (BR)
- 1289 Ändring – ombyggnad – en mur uppfördes mellan långhusets och korets södra korsarmar och i utrymmet skapades ”Magnus Nilssons gravkor”. (GT)

- 1289 Invigning av korets återuppbyggnad av biskop Bengt. (GT)
- 1400-1499 Arkitekturbunden utsmyckning – kalkmålningar, fragmentariskt bevarade i ”Magnus Nilssons gravkor”. (BR)
- 1432 Brand. (GT)
- 1432- Ändring – ombyggnad, nytt gotiskt fönster i korets sydvägg. (GT)
- 1500-1595 Specifika inventarier – kyrkbänk, hertig Magnus bänk, nu placerad i norra korsarmen. Hertig Magnus bodde under sina sista år på gården Kungsbro i socknen. (BR)
- 1580-1589 Klostret upplöstes. (BR)
- 1580 Specifika inventarier – kungliga gravmonument tillkom på initiativ av Johan III. De är utförda av stenhuggaren Hans Edler. (GT, AJA)
- 1608-1650 Ändring – ombyggnad, exteriör, takryttare uppfördes över kortaket samt en klockstapel på kyrkogården. Båda revs 1764. (SC)
- 1600-1699 Fast inredning – Orgel på läktare över skranket vid triumfbågen. (SC)
- 1625-1675 Ändring – ombyggnad, exteriör, korgavelns trefönstergrupp förändrades. (SC)
- 1625-1675 Nybyggnad – det Koskull – d’Albedyhlska gravvalvet uppfördes i kyrkans sydöstra hörn, av majoren Henrik Koskull på Odensfors, förändrades 1766 och 1846. (SC)
- 1625-1674 Fast inredning – predikstol av ek med ornamentik i björk, skänkt av majoren Henrik Koskull på Odensfors. (SC)
- 1650 Specifika inventarier – ”Taflan med Maria och de Beläter”, ersattes 1701. (ER)
- 1661 Specifika inventarier – dopfunt av mässing, inköpt av Mr Kilian, Linköping, den såldes vidare 1797. (SC)
- 1663 Nybyggnad – gravkor på långhusets södra sida för greve Robert Douglas. (BR)
- 1663-1688 Arkitekturbunden utsmyckning – familjen Douglas gravkor försågs med kalkmålningar. (GT, EF)
- 1689 Ändring – ombyggnad, en läktare för ”torpare och inhysesfolk” uppfördes över västra dörren. (ÖC 1915-09-17)
- 1692 Vård/underhåll – västgavelns norra hörn nedplockades och återuppmurades. (SC)
- 1693 Ändring – fast inredning – korskrank i triumfbågen avlägsnades. (SC)
- 1700 Vård/underhåll – kyrkans murar reparerades och väggarna vitkalkades invändigt. (SC)
- 1700-1749 Fast inredning – orgelläktare i väster, ombyggd på 1800-talet. (GT)

- 1701 Specifika inventarier – altaruppsats, troligen uppförd av bildhuggare Lars Larsson, skänkt av överste Gustaf Ulfsparre, Kungsbro gård. En del skulpturer finns bevarade och visas i museet. (GT)
- 1702 Vård/underhåll, fyra skrank i koret målades. (SC)
- 1745-1747 Fast inredning – orgel byggd av orgelbyggare Jonas Wistenius, nytt verk 1917. (GT)
- 1764-1766 Ändring – ombyggnad – det medeltida tornets övre våningar nybyggdes med ny huv med lanternin, i muren ankarjärn stämplade och tillverkade vid Finspångs bruk, två strävpelare uppfördes på västra sidan, taket över kyrkans västra del höjdes genom att långhusmurarna påbyggdes och långhus och kor fick ett nytt gemensamt tak. Fasaderna försågs med ett tjockt putsskikt och vitkalkades. Koskull-d´Albedyhlska gravvalvets tak ändrades. Douglas gravkor fick en ny huv, sannolikt efter förebild av det nyuppförda kyrktornet, ändrades åter 1916, tornritningar av C J Cronstedt, byggmästare Peter Frimodig. (SC, MA, ÖLM)
- 1764 Specifika inventarier – storklockan omgöts av Elias Fries Thoresson, Jönköping. (SC)
- 1766 Ändring – arkitekturbunden utsmyckning – kalkmålningarna i Douglas gravkor överkalkades samt alla övriga väggytor vitkalkades. (SC, MA)
- 1767 Teknisk installation – urverk installerade i tornet, förnyades 1922. (SC)
- 1774 Fast inredning – järngaller till Douglas gravkor, utförd av smeden Aspling. Sannolikt uppflyttades kistorna från gravvalvet samtidigt. (SC, ML)
- 1787-1805 Ändring – ombyggnad, exteriör, nya större fönster togs upp. (GT, SC)
- 1788 Fast inredning – en läktare uppfördes i södra tvärskeppet för Kungsbro enligt en inskrift, ”Denna Läktare har Öfwersrelieutnanten von Wilskman låtit uppbygga för Öfwerste Sätet Kongsbro år 1788.” (EF)
- 1790 Ändring – ombyggnad, exteriör, fönster utvidgades på norra sidan. (SC)
- 1791 Ändring – ombyggnad, interiör, orgelläktaren utvidgades till norra och södra muren, nytt större fönster togs upp i södra muren. (SC)
- 1796-1797 Ändring – ombyggnad, sakristian ombyggdes, valven nedrevs, nya fönster och dörr, riven 1846. (SC)
- 1800-1899 Fast inredning – oval altarring, avlägsnades 1915-17. (SC)
- 1801 Fast inredning – nya bänkar, två läktare i koret, ny altardisk, en ny altarring, predikstolen flyttades till triumfbågen med uppgång genom bakomliggande mur, m m. utförda av snickare Ulvin. (SC, ÖLM)
- 1804 Rivet – vapenhuset på södra sidan revs sannolikt. (SC)

- 1807 Ändring – ombyggnad, exteriör, tornhuven försågs med en ny förgylld glob med kors. (SC)
- 1826 Specifika inventarier – lillklockan omgöts av klockgjutaren Lars Öhman, Norrköping. (SC)
- 1842-1846 Nybyggnad – vapenhus framför västtornet. (BR)
- 1842-1846 Renovering, exteriör, kyrkan spritputsades utvändigt med slätputsade omfattningar och fönstren reparerades. Koskull-d´Albedyhlska gravvalvets tak ändrades och försågs med grästörv. Nya järngrindar tillverkades. Byggmästare Abraham Nyström, Hållingstorp, Kristbergs socken. (SC, GN)
- 1842-1846 Renovering, interiör, ”Konungagravarna” restaurerades, Vaggarna försågs med ett tjockt slätt putslager. Grova trågaller borttogs från korets södra öppningar, den västra öppningen murades igen med en tunn tegelmur. Byggmästare Abraham Nyström, Hållingstorp, Kristbergs socken. (SC, GN, MA)
- 1846 Riven – den medeltida sakristian vid norra sidan av norra korsarmen. (SC)
- 1847 Ändring – ombyggnad, interiör, norra korsarmen ombyggdes i två våningar, den nedre inreddes till sakristia och den övre till arkivrum, ändring av fönster. (SC)
- 1865 Ändring – fast inredning, orgeln från 1747 ersattes av en ny orgel byggd av Åkerman, ersattes åter av 1747 års orgelfasad med ett nytt verk 1915-17, ytterligare nytt verk 1941. (ÖLM, SLC)
- 1897-1898 Ändring – ombyggnad, exteriör, takens spånbeläggning ersattes av rödmålad svartplåt. (SC)
- 1900 Förslag till restaurering, arkitekt Gustaf Pettersson. (SC)
- 1905 Uppmättningsritningar och undersökningar inför restaureringen. Arkitekt Sigurd Curman, Stockholm, byggmästare Oscar Nylander i Linköping. (SC)
- 1910-1919 Arkeologiska undersökningar av gravkoren. (GT)
- 1915-1917 Nybyggnad – sakristia med museum i övervåningen och transformatorrum i bottenvåningen, rekonstruktion på de medeltida murarna av en klosterbyggnad vid norra sidan av norra korsarmen. (GT, MA)
- 1915-1917 Restaurering, exteriör, senare tiders puts avlägsnades, nytt bruk av våtsläckt kalk, taket försågs med handkluvna ekspån och blyplåt. Douglas gravkor försågs med en ny huv. Ny takstol över koret. Alla fönster försågs med nya karmar och bågar samt antikglas i blyspröjs. Nya dörrar av ek med rika järnbeslag, i västportalen insattes kopparklädda dörrar. Arkitekt och professor Sigurd Curman. (GT, SC)
- 1915-1917 Restaurering, interiör, golvet omlades med hyvlad kalksten, i koret återanvändes den gamla kalkstenen och gravhällarna återlades, senare tiders puts avlägsnades, Norra tvärskeppet inreddes till dopkapell. I södra tornsidorummet uppmurades en trappa till tornet och orgelläktaren, den gamla läkarbarriären och 1747 års orgelfasad återuppsattes, i det norra tornsidorummets övre våning anordnades ett brandsäkert arkivrum. Nytt korskränk i triumfbågen, predikstolen återflyttades

- till sin ursprungliga plats och rekonstruerades, de gamla läktarna i koret borttogs och ersattes med en ny läktare i väster, bänkinredningen från 1801 moderniserades, nya bänkar av ek till koret. Arkitekt Sigurd Curman, biträdande arkitekt Erik Fant, byggmästare I Hammarström, målningsarbete Filip Månssons ateljé, konservatorer C L Lundin och C Ehrnsten. (SC)
- 1915-1917 Fast inredning – Orgelverket från 1865 ersattes av ett nytt orgelverk tillverkat av firman Åkerman och Lund i Sundbyberg, delvis med återanvändning av 1700-talsfasad och läktarbröstning, åter nytt verk 1941. (SC, SLC)
- 1917 Teknisk installation – elektrisk uppvärmning och till viss del belysning. (SC)
- 1917 Återinvigning den 21 oktober.
- 1922 Ändring – teknisk installation, urverket från 1767 förnyades. (SC)
- 1938-1950 Ändring – ombyggnad, exteriör, yttertakets ekspån ströks med något asfaltpreparat, sannolikt Flintcote. (ÖLM)
- 1945 Fast inredning – orgelverket från 1915-17 ersattes av ett nytt verk tillverkat av O Hammarberg, Göteborg. (SLC)
- 1953 Översyn av museiutställningen. (ÖLM)
- 1957 Undersökning av fältmarskalken Robert Douglas´ kista och skelett. (ÖLM)
- 1967 Ändring – ombyggnad, exteriör, äldre hängrännor och stuprör ersattes och kompletterats med nya av koppar. Plananders Byggkonsult AB, Linköping. (ÖLM)
- 1968 Vård/underhåll, exteriör, ny puts på tornet och douglaska gravkoret, samt översyn, reparation och målning av tornluckorna och gravkorets fönster. Nya droppbleck av kopparplåt. Plananders Byggkonsult AB, Linköping. (ÖLM)
- 1975 Ändring – ombyggnad, interiör, ny handledare i trappan till museum och sakristia. Plananders Byggkonsult AB, Linköping. (ÖLM)
- 1976-1977 Ändring – ombyggnad, exteriör, omläggning med nytt spån p g a att en del av yttertakens spånbeklädnad hade fått rötskador p g a asfaltstrykning, ersattes av tryckimpregnerade furuspån med kreosotbehandling, plåtarbeten. Plananders Byggkonsult AB, Linköping. (ÖLM)
- 1981 Vård/underhåll, exteriör, spånen på kyrkans yttertak tjärströks. Plananders Byggkonsult AB, Linköping. (ÖLM)
- 1988 Arkeologisk undersökning under golvet i samband med att högaltaret flyttades. (GT)
- 1988-1989 Ändring – ombyggnad, interiör, väggarna rengjordes, högaltaret flyttades från östmuren och återfick en förmodad, men ej konstaterad, fristående plats vid östväggen, korbänkarna reducerades och lösa stolar införskaffades. Orgelläktaren utvidgades ca 60 cm och läktarfasaden framflyttades. Smidespartiet i öppningen till Douglas gravkor flyttades fram för inplacering av

- ett glasparti. Tre större gravhällar placerades i långhusets norra sidogång, rötskadade syllar under bänkkvarteren mot mittgången utbyttes mot friskt virke. Bänkarna ommålades invändigt och retuscherade utvändigt. Handikappstolett inreddes i norra tornsidorummet. Tornets första våning nyinreddes för kören och ett igenmurat västfönster återupptogs, ny sakristia inreddes i förrådsutrymmet vid korets norra sida. Ny fast skåpsinredningen i södra korsarmen, konservering av inventarier. Ahrén Jacobsson Arkitekter, Linköping. (GT, ÖLM)
- 1988-1989 Arkitekturbunden utsmyckning – arbeten på taket under orgelläktaren utfördes i form av rengöring, retusch och rekonstruktion. Konservator Sten Peterson. (ÖLM)
- 1988-1989 Konservering - arkitekturbunden utsmyckning, konservatorsarbeten i Stenkilska gravkoret, Douglas gravkor och Magnus Nilssons gravkor. Konservator Sten Peterson. (ÖLM)
- 1988-1989 Teknisk installation – golvvärme i kor och långhus. (MA)
- 1995 Utställning iordningställdes i museet. Kerstin Jacobsson Arkitektateljé, ÖLM. (ÖLM)
- 1998 Fast inredning, ny kororgel med fasad i ek. Arkitekt Ulf Oldaeus, Stockholm. (ÖLM)
- 2003 Specifika inventarier – ny- och tillbyggnad av förvaringsskåp. Barup & Edström Arkitektkontor, Simrishamn. (ÖLM)
- 2003 Ändring – ombyggnad, utställningen i museirummet på andra våningen förnyades och utökades även till den gamla sakristian.
- 2004 Ändring – ombyggnad, interiör, förändringar i Mariakoret, ”Curmanbänken” flyttades till södra väggen i södra korarmen, m.m. (ÖLM)
- 2005 Ändring – ombyggnad, exteriört, gången mellan västra kyrkogårdsgrinden och västportalen lades om. (ÖLM)
- 2005 Ändring – fast inredning, nya stolar, inredningsarkitekt Åke Axelsson. (ÖLM)
- 2005 Ändring – ombyggnad, interiör, golvet mellan långhus och kor lades om till ett svagt slutande golvparti. (ÖLM)
- 2005 Kulturhistorisk inventering av kyrkan och kyrkomiljön, utförd av Östergötlands länsmuseum på uppdrag av Linköpings stift.

Förkortningar

- AJA – Ahrén Jacobsson Arkitekter, Vreta kloster – Invändig restaurering av klosterkyrkan, 1985-06-05. I Östergötlands länsmuseum arkiv.
- BR – Bebyggelseregistret - kulturhistorisk bebyggelseinformation, Riksantikvarieämbetet; www.bebyggelseregistret.raa.se
- EF – Fant, Erik, Redogörelse över de fynd och iakttagelser som gjorts under restaureringen av Vreta kloster kyrka, 1917. I Östergötlands länsmuseums arkiv.
- ER – Ringborg, Eva, Varför tappar Maria färgen? Om vården av de kyrkliga inventarierna. Ingår i Kyrka i Bruk. Meddelande från Östergötlands länsmuseum 1996.
- GN – Nyström, Georg, Herrgårdarnas byggmästare och deras släktled under trehundra år.

Värnamo 2002.
MA – Ahrén, Magnus, Möte med Curman i Vreta kloster. Ingår i Kulturmiljövård 4/91.
ML – Liljegren, Mårten, Stormaktstidens gravkor, Sthlm 1947.
SC – Curman, Sigurd, Lundberg, Erik, Vreta klosters kyrka. Sveriges kyrkor, Östergötland, band II, Stockholm 1935.
SLC – Carlsson, Sten L., Sveriges kyrkorglar, Lund 1973.
TG – Tagesson, Göran, Vreta klosters kyrka. Linköpings stifts kyrkobeskrivningar, 1993.
ÖLM – Östergötlands läns museums topografiska arkiv

ÖVRIGT

Aktuella skyddsformer

Kyrkan och kyrkogården är skyddade enligt Lagen om kulturminnen 4 kap. Kyrkomiljön ingår i område av riksintresse för kulturmiljövården Knivinge-Vreta kloster [36]. Vreta kloster kyrkomiljö, K 8, är utvärderad som kulturhistorisk värdefull miljö i kulturminnesprogrammet för Östergötland, utgivet av länsstyrelsen i Östergötlands län 1983.

Övriga inventeringar

Sedan 2002 pågående inventering av kyrkogårdar/begravningsplatser i Östergötlands län, utförs av Östergötlands läns museum.
Prästgårdsinventeringen i Östergötlands län, utförd av Östergötlands läns museum 1978.
Skolinventeringen i Östergötlands län, utförd av Östergötlands läns museum 1978.

Källor

Ahrén, Magnus, Möte med Curman i Vreta kloster. Ingår i Kulturmiljövård 4/91.
Bebyggelseregistret - kulturhistorisk bebyggelseinformation, Riksantikvarieämbetet; www.bebyggelseregistret.raa.se
Curman, Sigurd, Redogörelse för undersökningsarbete i Vreta klosters kyrka. I Östergötlands läns museums arkiv.
Curman, Sigurd, Lundberg, Erik, Vreta klosters kyrka. Sveriges kyrkor, Östergötland, band II, Stockholm 1935.
Curman, Sigurd, Vreta klosters kyrka. Min första kyrkorestaurering. Ingår i Meddelande från Östergötlands och Linköpings stads museum 1966-1967.
Fant, Erik, Redogörelse över de fynd och iakttagelser som gjorts under restaureringen av Vreta kloster kyrka, 1917. I Östergötlands läns museums arkiv.
Liljegren, Mårten, Stormaktstidens gravkor, Sthlm 1947.
Ridderstad, Anton, Historiskt, Geografiskt och Statistiskt lexikon öfver Östergötland, M-Ö, Norrköping 1877.
Sveriges Bebyggelse, Östergötlands län, del III, Uddevalla 1950.
Tagesson, Göran, Vreta klosters kyrka. Linköpings stifts kyrkobeskrivningar 1993.
Östergötland, landskapets kyrkor. Red. Ingrid Sjöström och Marian Ullén. Forskningsprojektet Sockenkyrkorna. Kulturarv och bebyggelsehistoria. Riksantikvarieämbetet 2004.
Östergötlands läns kalender 1872.
Östergötlands läns museums arkiv

Kartor

Häradsekonomisk karta 1868-1877, Roxen

Ekonomisk karta, 1948 och 1982, blad 8F 6g Vreta kloster

Sammanställt av Östergötlands länsmuseum i november 2005. Den kulturhistoriska bedömningen har utförts i samverkan med Länsstyrelsen i Östergötland.